

8. Шмитт К. Понятие политического / К. Шмитт // Вопросы социологии. – 1992. – № 1. – С. 35-67.
9. Рансьер Ж. Разделяя чувственное / Ж. Рансьер. – СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2007. – 264 с.
10. Рансьер Ж. На краю политического / Ж. Рансьер. – М.: Праксис, 2006. – 240 с.
11. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 448 с.
12. Laclau E. Hegemony and socialist strategy / E. Laclau, C. Mouffe. – London: Verso, 2001. – 218 p.
13. Муфф Ш. Карл Шмитт и парадокс либеральной демократии / Ш. Муфф // Логос. – 2004. – № 6. – С. 140-153.
14. Wielgosz P. Chantal Mouffe i paradoksy demokracji [Электронный ресурс] / P. Wielgosz. – Режим доступа: <http://nowakrytyka.pl/spip.php?article251>

УДК 321.1

Поліщук О. С.
Харківський національний
університет ім. В.Н. Каразіна

ПОХОЖДЕНИЯ ПОЛИТИЧНОГО І ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІКА

У статті з позицій політичної та економічної антропології досліджується проблема економічних засад політичного. Аналізуються проблеми політичної еволюції, природного стану і політичної інтеграції. Порівнюються такі форми політичної інтеграції, як система бігменів і вождівство. Розглядаються такі стратегії економічного контролю як фінансування продуктами та фінансування цінностями.

Ключові слова: політична антропологія, політична економіка, бігмен, вождець, азіатський та африканський способи виробництва, фінансування продуктами та цінностями, М. Салінз, Т. Ерл.

Полищук А. С.

ПРОИСХОЖДЕНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО И ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭКОНОМИКА

В статье с позиций политической и экономической антропологии исследуется проблема экономических оснований политического. Анализируются проблемы политической эволюции, естественного состояния и политической интеграции. Сравниваются такие формы политической интеграции, как система бигменов и вожество. Рассматриваются такие стратегии экономического контроля как финансирование продуктами и финансирование ценностями.

Ключевые слова: политическая антропология, политическая экономика, бигмен, вождець, азиатский и африканский способы производства, финансирование продуктами и ценностями, М. Салинз, Т. Ерл.

Polischuk A.

ORIGINS OF THE POLITICAL AND POLITICAL ECONOMY

The problem of economic basis of the political is studied from perspective of political and economic anthropology in the article. The problems of political evolution, state of nature and political integration are analyzed. Such forms of political integration as bigman system and chiefdom are compared. Such strategies of economic control as staple finance and wealth finance are considered.

Key words: *political anthropology, political economy, bigman, chief, Asiatic and African modes of production, staple and wealth finance, M. Sahlins, T. Earle.*

Сучасний світ політичного, описаний мовою медіа, постає як цілком прозора реальність. Це світ електоральних ігор, бюрократій і дипломатій, інвестицій і міграцій. Медіа, обмежені можливостями своєї мови, представляють читачеві, слухачеві і глядачеві лише ті фрагменти політичного, які можуть бути описані цією мовою. Однак у цій прозорій реальності не беруться до уваги явища, що надають доступ до інших вимірів політичного. Один простий приклад – мафія. Одне тільки знання про мафію змушує нас засумніватися в тому, чи дійсно держава володіє суверенітетом, чи є економіка конкурентною, чи справді гроші витіснили більш архаїчну валюту – насильство. Важливим є те, що ми потребуємо спеціальної оптики, що дозволила б розпізнавати й досліджувати подібні – приховані від уваги медіа – ділянки політичного. Однією з таких оптик можна вважати політичну антропологію.

Політична антропологія є привабливою для політолога з причини її критичного потенціалу. Антропологія досліджує реальні альтернативи існуючому соціальному рядку. Дослідження не тільки історичних, але й живих прикладів цих альтернатив дозволяє уникнути, як висловлювався Г. Маркузе, „соціальних звичок мислення”, дозволяє розколоти звичний політологічний дискурс і здійснити з цих уламків нові синтези.

У даній статті ми хотіли б зупинитися на проблемі економічних підстав політичного. Цій проблемі присвячений цілий масив праць з різних областей соціальних наук. Нас в першу чергу цікавлять антропологічні праці. Серед американських та європейських антропологів, що розробляють цю проблему, можна відзначити М. Салінза, Т. Ерла, Ж. Баландьє та ін.; серед російських дослідників цього питання можна відзначити Л. Васильєва, Н. Крадина, А. Коротаєва, Д. Бондаренко та ін.

У цій статті в якості вступу ми коротко торкнемося проблеми політичної еволюції. Далі подано огляд та аналіз антропологічних концепцій М. Салінза і Т. Ерла, що стосуються конфлікту домогосподарств і політії, способів політичної інтеграції та стратегій політичного контролю над економікою.

1. Політична еволюція

Соціальні науки, принаймні в першому наближенні, завжди знаходилися в силовому полі інших дисциплін. З цього джерела вони

черпали свої інтенції та аналогії. З XIX ст. однією з основних інтенцій соціального теоретизування можна вважати побудову моделей суспільної еволюції за аналогією з моделями біологічної еволюції.

Проблема еволюції для нас важлива тому, що політична антропологія має справу з питанням про походження і подальшу долю політичного – хоча, мабуть, це питання є пріоритетним у першу чергу для еволюціоністів [1, 2, 3].

В антропології існує декілька популярних еволюційних схем [4]. Схема Г. Чайлда: мисливці-збирачі, землероби, цивілізація; схема Е. Сервіса, А. Джонсона та Т. Ерла: локальна група, плем'я, вождівство і держава; схема М. Салінза і Т. Ерла: хедмен, бігмен, просте вождівство, складне вождівство, держава; схема М. Фріда: егалітарне суспільство, ранжоване суспільство, стратифіковане суспільство, держава.

Із сучасних дискусій про суспільну еволюцію потрібно, як нам здається, засвоїти такі важливі тези: по-перше, суспільна еволюція не є переходом від простого до складного; по-друге, вона є не однолінійним процесом, і якщо в якості точки відліку брати виток людського суспільства, то соціальна еволюція виявляється в декількох еволюційних потоках; і, по-третє, еволюційні процеси, як правило, відбуваються не навмисно, еволюція не є результатом планування [5].

Наприклад, еволюційний біолог С. Гулд, оскаржуючи моделі „конуса” (еволюція як ускладнення організму) і „сходів” (еволюція як прогресивні кроки в лінійному процесі), пропонує таку модель. Організм, час від часу стикаючись із новими, проблемними умовами, виробляє найбільш ефективне адаптаційне рішення. Еволюція набуває форми переривчастої рівноваги: стадії відносного спокою перериваються несподіваними змінами. Еволюційні рішення виробляються за синхронною логікою, тобто виживання нових форм залежить не від попередніх форм, а від ефективної адаптації до нових умов та ефективної конкуренції з співіснуючими формами. Х. Спрюйт [6] користується цією моделлю, зокрема, для пояснення політичної еволюції в Європі за часів пізнього Середньовіччя, коли інтенсивний розвиток торгівлі перервав стадію стабільного існування феодальних політичних форм, що викликало до життя кілька конкуруючих між собою

адаптаційних політичних проектів у вигляді територіальної суверенної держави (Франція), міст-держав (Італія) і ліги міст (Ганза), перший з яких вийшов переможцем.

У цілому, ця модель відповідає підходу історичного неонституціоналізму і розробленим тут уявленням про історичну розвилку, залежність від обраного шляху та непередбачуваності результатів [7].

2. Природний стан та політична інтеграція

Інтерпретації ролі того чи іншого політичного явища, віддаленого у часі чи просторі, часто стають засобами актуальної політичної боротьби. Подібна ситуація спостерігається і в економічній антропології, розвиток якої позначився дискусіями між субстантивістами і формалістами [8]. Для К. Поланьї [9], який сам належав до субстантивістської течії, – принципова відмінність між субстантивістами і формалістами пролягає між двома значеннями терміна „економічний”. Субстантивістське значення цього терміна виходить із залежності людини від природи і суспільства. Економіка тут тотожна господарству – інституційно оформленому процесу взаємодії між людиною і навколишнім середовищем, що веде до постійного забезпечення матеріальними засобами для задоволення потреб. Формалістське значення терміна „економічний” виходить із зв'язку між обмеженими засобами і альтернативними цілями в умовах вибору. Економіка тут тотожна економії – раціональному (позначеному максимізацією чи оптимізацією) вибору. Перше значення, на думку К. Поланьї, виникає з факту, друге – з логіки. Закони першого – це закони природи, закони другого – це закони розуму.

Ідеологічний вимір цієї дискусії виявляється в питанні можливості застосування формальної економічної теорії (заснованої на формалістському значенні економіки) до аналізу примітивних економік. Формалісти в даному спорі наполягають на універсальності формальної економічної теорії, а значить, і можливості її застосування до примітивних економік. Субстантивісти ж вважають, що формальна економічна теорія є теорією капіталістичної економіки і непридатна для аналізу інших типів економік. По суті, це суперечка між апологетами капіталізму і його критиками. Цю ідеологічну складову, як нам здається, необхідно брати до уваги при розгляді конкретних концепцій. Перейдемо до розгляду проблеми домогосподарства та політики на прикладі концепції одного з автори-

тетних представників субстантивістської течії – М. Салінза [10].

М. Салінз вдається до поширеної серед соціальних теоретиків моделі, в якій стикаються природний і суспільний стани. Природний стан означає роз'єднання, суспільний стан – об'єднання. Образом природного стану для М. Салінза є так званий домашній спосіб виробництва. Як видно з назви, цей спосіб виробництва передбачає наявність соціального інституту – домогосподарства. Саме домогосподарство – а не незалежний економічний актор – є „точкою збирання” економічного процесу. Саме домогосподарство є своєрідною мірою всіх речей: все відповідає масштабам домогосподарства. Відзначимо кілька ключових тез, що стосуються домашнього способу виробництва.

1. *Масштаби виробництва, розподілу та споживання відповідають масштабам домогосподарства.* Домашній спосіб виробництва – це система, що складається з (відносно) автономних економічних осередків – домогосподарств. Основна мета економічного процесу тут – це відтворення домогосподарства. Домогосподарство дотримується логіки не безмежних, а обмежених потреб. Це означає, що основна мета виробництва – життєзабезпечення; жодних інших стимулів до виробництва домогосподарство не має. Як тільки досягається мета життєзабезпечення, економіка „вимикається”. Домашній спосіб виробництва не потребує виробництва надлишку: це економіка, для споживання, а не економіка для обміну. Продукти створюються членами домогосподарства, розподіляються всередині домогосподарства та споживаються членами домогосподарства; сімейні відносини є основними виробничими відносинами. Звідси, основним атрибутом домашнього способу виробництва є недовиробництво, тобто недовикористання робочої сили та природних ресурсів.

2. *Масштаби власності та технології відповідають масштабам домогосподарства.* Формально в багатьох традиційних суспільствах „верховним власником” засобів виробництва є общинний або надобщинний лідер. Однак фактично таким власником є домогосподарство: ніяка влада не може позбавити домогосподарство засобів до життєзабезпечення. Домогосподарству завжди забезпечений або необмежений доступ до засобів виробництва, або ж їх конкретна частка. Така автономія посилює прихильність кожного домогосподарства своїм власним інтересам і не стимулює виробництво для інших. Масштаби технології також відпові-

дають масштабам домогосподарства. Основні технічні засоби можуть перебувати в руках окремих домогосподарств або в автономному володінні індивідів. Знаряддя виготовляються в домашніх умовах, а процеси їх виготовлення є єдиними, а не розкладеними на складові частини розробленим поділом праці.

3. *Усередині домогосподарств рухи є доцентровими, а між домогосподарствами – відцентровими.* Основний рух природного стану, що виявляється в домашньому способі виробництва – це прагнення домогосподарств до самодостатності. Домашній спосіб виробництва має тенденцію до дисперсії. Домогосподарства протистоять взаємозалежності і спільній владі. Системи спорідненості і політичні системи являють собою об'єднувальні сили, а значить, сили, що суперечать логіці природного стану.

М. Салінз опрацьовує безліч специфічних атрибутів домашнього способу виробництва, однак основне повідомлення його концепції можна сформулювати так. Домогосподарства відносно економічного процесу, власності та технології постають як самодостатні одиниці, які прямують до дисперсії. Політичне постає як подолання цієї дисперсії, підпорядкування інтересів конкретних домогосподарств спільному інтересу. Причому це підпорядкування має конкретні економічні наслідки, що протистоять тим атрибутам домашнього способу виробництва, які були зазначені вище. Тобто виникнення політичного узгоджується з виробництвом надлишку, переформатуванням системи власності, стимулюванням поділу праці, утриманням цілісності громади. Причому виробництво надлишку, мабуть, є тут найбільш значущим атрибутом політичного.

Економіка домогосподарств, що має тенденцію до дезінтеграції, у суспільному стані інтегрується за допомогою тих чи інших суспільних інститутів. Тут варто звернути увагу на способи інтеграції економічного процесу, що виділив К. Поланьї [9], а саме на реципрокність, редистрибуцію та обмін. Ці поняття є одними з ключових аналітичних інструментів економічної та політичної антропології. Реципрокність як спосіб інтеграції господарства полягає у переміщенні продукту між відповідними точками в симетричних групах. Редистрибуція як спосіб інтеграції господарства полягає в мобілізації продукту центром з їх подальшим переміщенням з центру. Обмін як спосіб інтеграції господарства полягає в зустрічному переміщенні продукту з рук в руки в умовах ринкової

системи. Для інтеграції господарства необхідні відповідні інститути: групи спорідненості у випадку реципрокності, (політичний) центр у випадку редистрибуції і ціноутворюючі ринки у випадку обміну.

Для нашого дослідження важливим є той факт, що на певному історичному етапі домашній спосіб виробництва зіткнувся з проблемами, що викликали до життя альтернативні політичні проекти, пов'язані з тим або іншим способом інтеграції господарства. Ми постараємося описати дві примітні альтернативи: систему бігменів і вождівство.

3. Способи інтеграції: бігмени і вожді

Система бігменів і вождівство досліджувалися М. Салінзом на матеріалах Океанії [11]. Однак ці політичні форми – і особливо вождівство, – характерні для різних регіонів.

Відмінність між ними полягає в „політичній геометрії”. Система бігменів передбачає сегментарну структуру. Суспільство тут розділено на безліч політично неінтегрованих сегментів – родинно-територіальних груп, рівних за своїм політичним статусом. Вождівство передбачає пірамідальну структуру. Родинно-територіальні групи є тут не самоврядними громадами, а за допомогою системи міжгрупового ранжування (конічного клану) інтегровані в більш велике політичне тіло, очолюване верховним вождем. Бігмени і вожді є типами політичного лідера, що розрізняються за кількома параметрами, але в першу чергу за накопиченням „фонду влади”.

Бігмен. Бігмени не досягають і не вбудовані в заздалегідь існуючу формальну позицію лідера групи. Бігмен – це не політичний статус, а визнана позиція в міжособистісних відносинах. Досягнення позиції бігмена – це результат серії актів, – вбудованих в систему престижної економіки, – які підносять людину над іншими членами громади і збирають навколо нього фракцію вірних і зобов'язаних йому прихильників. Політична сфера бігмена розділена на дві частини. З одного боку, це внутрішній сектор, де бігмен є „центральною людиною” (center man), тобто лідером, який має можливість керувати. З іншого боку, це зовнішній сектор, де бігмен є „славною людиною” (man of renown), тобто героєм, що володіє тільки популярністю і непрямим впливом. Лідерська позиція бігмена полягає у створенні групи прихильників. Племінний ранг і слава бігмена досягаються ним за допомогою великих публічних роздач (бенкетів) на честь тієї чи іншої події, спонсорування релігійних церемоній, виплати викупів, дарообміну з іншими бігменами.

Відносини між бігменом і його послідовниками не формалізовані: ставлення кожного конкретного послідовника до бігмена має конкретну якість, але це завжди відносини особистої вірності і зобов'язань, які створюються і постійно підтримуються бігменом. Керуючи групою, бігмен не застосовує силу: послідовники відчувають себе зобов'язаними підкорятися йому. Бігмен – це той, хто може створювати соціальні зв'язки, які надають йому важіль впливу на виробництво і споживання інших і можливість, за висловом М. Салінза, „перекачувати” (siphon) надлишковий продукт. Для бігмена важливо встановити ці зв'язки з найбільшою кількістю людей так, щоб їх продукція могла бути мобілізована для видобутку слави у зовнішньому розподілі. Слабкість системи бігменів полягає в тому, що ця система нестабільна: це потік висхідних і низхідних (тобто тих, хто здобуває і втрачає свої позиції) конкуруючих бігменів. Крім того, існує складність в організації масових акцій (воєн, церемоній): спонукати до масової дії бігмен може тільки добуваючи більшу славу і вступаючи у відносини примусу і реципрокності з іншими бігменами.

Вождь. Вожді та чіфтейни (chieftains), тобто підлеглі вожді, на відміну від бігменів, займають заздалегідь існуючу формальну позицію лідера групи. У вождівствах виявляються надособистісні структури лідерства та підпорядкування, організація, яка існує незалежно від окремої людини, яка займає в ній якусь позицію. Вожді приходять до влади, а не створюють її. Авторитет вождя виходить від організації, від організованої згоди з його привілеями та організованими засобами їх підтримки. Головний (вождівський) лідер конічного клану управляє на підставі його генеалогічного зв'язку з божествами; вожді змінюються їх первістками, які „в крові” несуть атрибути влади. На відміну від бігмена, він займає владну позицію не в мінливих, а в постійних групах. На великих територіях, де бігмени могли мати тільки славу, вожді, завдяки розвинутому апарату, мали реальну владу. Вождь – це господар людей і землі, а значить, він має право на працю і продукти домогосподарства в межах своїх володінь. Встановлюючи табу на деякі продукти праці на користь колективних проєктів, вождь генерує надлишок виробництва. Надлишок перерозподіляється на спонсорвання будівництва технічних та релігійних споруд, на військові кампанії, утримання апарату, щедрі прийоми інших вождів і населення. Фракція вождя – це група економі-

чно залежних від нього людей, у той час як бігмен, навпаки, економічно залежний від своєї фракції. Поріг стабільності вождівства лежить у вилученні продукту в населення на користь фракції вождя, у той час як поріг стабільності системи бігменів лежить у вилученні продукту у фракції бігмена на користь населення. На будь-яке вилучення (експлуатацію) накладені моральні обмеження, переступивши через які, система стибається з опором.

З такого порівняння системи бігменів і вождівства нам важливо зрозуміти, що політична влада може бути пояснена в економічних термінах. Політичне тут узгоджується з рухом економічного продукту, набуває різних модальностей залежно від траєкторії і законів цього руху. Існування бігменів і вождів було можливим тільки в інтегрованих господарствах: бігмен діє в полі реципрокних обмінів та накопичення престижу, вождь діє в полі традиційно легітимізованої редирибуції. Втім редирибуція тут не відірвана від реципрокності: економічна роль вождя, як вказує М. Салінз, є спеціалізацією моралі спорідненості. Обидва цих політичних проєктів, певно, були відповіддю на необхідність інтенсифікації економіки домогосподарств і відхилення її продуктів на загальні цілі. Як показують еволюціоністи, в тому числі і М. Салінз, вождівство виявилось більш ефективним рішенням, причому саме в силу більш високої межі накопичення „фонду влади” (надлишків виробництва) і завдяки можливості контролю за більшою кількістю населення. Тому далі об'єктом нашого розгляду буде вождівство, а саме реалізовані в ньому стратегії економічного контролю.

4. Стратегії контролю: продукти і цінності

Для початку ще раз зупинимося і уточнимо відмінність між економікою життєзабезпечення (subsistence economy) і політичною економікою (political economy), що впливає з нашого опису. Т. Ерл так визначає ці поняття.

Економіка життєзабезпечення задовольняє прямі потреби виживання населення. Її характер залежить від масштабу цих потреб і від наявності ресурсів, які можуть бути перетворені виробничим процесом людини. Проблеми виживання тут можуть вимагати створення соціальних мереж і групових лідерів, підтримуваних традиційними реципрокними правилами [4].

Політична ж економіка забезпечує прибуток для підтримки еліт і пов'язаних з ними інститутів. Політична економіка за своєю суттю орієнтована на зростання. Зростання обмежене тільки здатністю мобілізувати ресурси населення общини. Цю здатність надають і обмежують різні форми контролю над економікою. Розглянемо деякі з них.

Азіатський спосіб виробництва. Економічне значення азіатського способу виробництва [12, 13, 14] полягає в тому, що відносини між надобщинною владою та громадами безпосередніх виробників будувалися на принципі прямого втручання влади у виробничий процес. Це досягалось за допомогою двох головних способів експлуатації підлеглих: вилучення надлишку у формі ренти-податку та організація громадських робіт на основі принципу „загального рабства”. Таке втручання підкріплювалося неекономічними структурами (силою та ідеологією). Мобілізовані ресурси перерозподілялися на підтримку апарату, масове будівництво, створення публічних фондів.

Африканський спосіб виробництва. На противагу азіатському, африканський спосіб виробництва (його концепція була розроблена К. Кокері-Відровіч [15] на матеріалі африканських суспільств) характеризується відсутністю прямого втручання надобщинної влади у виробництво підпорядкованої громади. В умовах неефективного сільського господарства, основною економічної влади лідерів був контроль над торгівлею на далекій відстані. Головний елемент „фонду влади” – товари для обміну – здобувалися у війнах і мирному обміні з сусідніми народами. Експлуатації, таким чином, піддавалися швидше сусіди, ніж підлегли; зобов'язання підлеглих, як правило, обмежувалися лише військовою службою. Ресурси, звичайно, мобілізувалися і всередині підвладних общин, але в цьому випадку вони перерозподілялися на престижні роздачі, тобто мали на меті відтворення соціальної структури. У цілому ж африканський спосіб виробництва ґрунтується на комбінації патріархальної общинної економіки та виключної влади однієї групи над торгівлею на далекій відстані.

Зрозуміло, що основні принципи економічного контролю, які характеризують африканський і азіатський способи виробництва виявляються не тільки в Азії та Африці. Т. Ерл [4, 16, 17, 18] на основі аналізу різноманітного історичного та антропологічного матеріалу виділив два поняття, які в цілому узгоджуються з описаними способами výro-

ництва. Це поняття фінансування продуктами (staple finance) та фінансування цінностями (wealth finance).

Фінансування продуктами (staple finance). Це система мобілізації продуктів виробництва общинників, – як правило, за допомогою системи власності на землю, – і їх розподілу для життєзабезпечення фракції. Таке фінансування може відбуватися у формі частки від продукту общинника, чітко фіксованого збору або як продукт із землі, що обробляється в ході громадських робіт. Ефективне фінансування продуктами повинно бути засновано на системі власності (часто підтримуваної силою), за допомогою якої продукти общинників мобілізуються у формі ренти за їх доступ до ресурсів життєзабезпечення. Для мобілізації надлишку потрібна інтенсифікація виробництва (наприклад, будівництво іригаційних систем), а процес інтенсифікації часто створює умови, завдяки яким земля стає ще більш контрольованою лідером (наприклад, за допомогою розділення землі за якістю та забезпечення диференційованого доступу). Таким чином, структурна (та, що походить з ієрархічної системи споріднення) та ідеологічна (та, що походить зі зв'язку з надприродними силами) влада вождя реалізується і підкріплюється допомогою конструювання і присвоєння ландшафту.

Фінансування цінностями (wealth finance). Це система добування цінностей (престижних товарів або грошей), – як правило, за допомогою обміну або утримання мануфактур, – і їх розподілу серед членів фракції як політичної валюти. Цінності мали значення маркерів статусу в інституційній ієрархії. Цінності, порівняно з продуктами, простіше переміщуються в просторі, тому їх виробництво і рух можуть бути централізовані і контрольовані на більш великій території. Контроль над обміном цінностями міг встановлюватися за допомогою іноземних контактів вождів, домінування на торгових шляхах або монополії на засоби транспортування. У деяких вождівствах цінності могли добуватися за допомогою війни. Фінансування цінностями пов'язано з розвитком власності на рухоме майно і обміном.

Отже, стосовно визначення термінів азіатського і африканського способу виробництва, корпоративних і мережевих стратегій, фінансування товарами і цінностями, для нашого розгляду найбільш важливим є той факт, що політичні інститути, діючи в стихії економічного, стихії руху продуктів і цінностей, встановлюють тут своє розпорядження і контроль. У такий спосіб вони відтво-

рюють своє існування. При цьому відтворення самих політичних інститутів – і це може служити предметом подальшого дослідження – має свої особливості. І тут дослідження політичних антропологів може бути „посилено” дослідженнями соціологів, зокрема концепцією М. Вебера про перехід від патрімоніалізму до станового суспільства, концепцією П. Бурдьє про перехід від домашнього способу відтворення („королівського дому”) до бюрократичної держави, концепцією генези держави Н. Еліаса.

Зрозуміло, що інститути традиційного і сучасного суспільств різняться між собою. Але одні виключають інші, певно, тільки в логічному сенсі. У реальності ж – особливо в реальності так званих перехідних суспільств – вони можуть співіснувати. Господарства, інтегровані обміном (ціноутворювальними ринками), як показують дослідження, – в першу чергу історичної та економічної соціології, – не виключають політичного [19]. З достатньою мірою обережності описані вище поняття (або пов’язаний з ними хід думки) можуть бути застосовані і в аналізі політики в сучасних суспільствах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баландье Ж. Политическая антропология / Ж. Баландье. – К.: Альтерпрес, 2002. – 252 с.
2. Дельеж Р. Нариси з історії антропології. Школи. Автори. Теорії / Р. Дельеж. – К.: Києво-Могилянська академія, 2008. – 287 с.
3. Альтернативные пути к цивилизации / [ред. Н. Крадин, А. Коротаев, Д. Бондаренко, В. Лынша]. – М.: Логос, 2000. – 368 с.
4. Earle T. Political domination and social evolution / T. Earle // Companion encyclopedia of anthropology / [ed. by Ingold]. – Routledge, 1994. – P. 940-961.
5. Классен Х. Проблемы парадоксы и перспективы эволюционизма / Х. Классен // Альтернативные пути к цивилизации / [ред. Н. Крадин, А. Коротаев, Д. Бондаренко, В. Лынша]. – М.: Логос, 2000. – С. 6-23.
6. Spruyt H. The sovereign state and its competitors / H. Spruyt. – Princeton University Press, 1994. – 302 p.
7. Холл П. Новый институционализм в сравнительной политологии / П. Холл, Р. Тейлор // Ойкумена. – 2006. – Вып. 4. – С. 48-76.
8. Семенов Ю. Теоретические проблемы „экономической антропологии” / Ю. Семенов // Этнологические исследования за рубежом. – М., 1973. – С. 30-76.
9. Поланьи К. Экономика как институционально оформленный процесс / К. Поланьи // Избранные работы / К. Поланьи. – М.: Территория будущего, 2010. – С. 47-81.
10. Салинз М. Экономика каменного века / М. Салинз. – М.: ОГИ, 1999. – 296 с.
11. Sahlins M. Poor man, reach man, big-man, chief: political types in Melanesia and Polynesia / M. Sahlins // Comparative Studies in Society and History. – 1963. – Vol. 5, № 3. – P. 285-303.
12. Годелье М. Азиатский способ производства: стимулирующий концепт с ограниченным аналитическим значением / М. Годелье // Общество. Среда. Развитие (Terra Humana). – 2007. – № 1. – С. 3-18.
13. Нуреев Р. Азиатский способ производства как экономическая система / Р. Нуреев // Феномен восточного деспотизма. – М., 1993. – С. 62-88.
14. Васильев Л. Феномен власти-собственности. К проблеме типологии докапиталистических структур / Л. Васильев // Типы общественных отношений на Востоке в средние века. – М., 1982. – С. 60-99.
15. Coquery-Vidrovitch C. Research on an African mode of production / C. Coquery-Vidrovitch // Perspectives on Africa: a reader in culture, history, and representation / [ed. by R. Grinker, C. Steiner]. – Blackwell Publishing, 1997. – P. 139-150.
16. Earle T. How chiefs come to power: the political economy in prehistory / T. Earle. – Stanford University Press, 1997. – 254 p.
17. Earle T. Archaeology, property, and prehistory / T. Earle // Annual Review of Anthropology. – 2000, – Vol. 29. – P. 39-60.
18. D'Altroy T. Staple finance, wealth finance, and storage in the Inka political economy / T. D'Altroy, T. Earle // Current Anthropology. – 1985. – № 2, Vol. 26. – P. 187-206.
19. Мірошніченко Г. Структура взаємовідносин ринку і влади у сучасному суспільстві / Г. Мірошніченко. – Вісник ХНУ ім. Каразіна. Серія: «Питання політології» – 2010. - № 885. – С. 104-108.